

BUGU

Dil ve Eğitim Dergisi

www.bugudergisi.com

E-ISSN: 2717-8137

Araştırma Makalesi

BUGU
Journal of Language and Education

4/3, 281-297

Makale Geliş Tarihi: 13.06.2023

TÜRKİYE

Makale Kabul Tarihi: 30.06.2023

Dilsiz, M. S. (2023). Türkçede “merdiven” anlamına gelen sözcükler üzerine genel bir bakış. *BUGU Dil ve Eğitim Dergisi*, 4(3), 281-297. <http://dx.doi.org/10.46321/bugu.129>

TÜRKÇEDE “MERDİVEN” ANLAMINA GELEN SÖZCÜKLER ÜZERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Doktora Öğrencisi Mustafa Selçuk DİLSİZ

İnönü Üniversitesi mustafaselcukdlsz@gmail.com ORCID

Öz

Günümüzde gündelik işlerde kullanılan ve *Türkçe Sözlük*'te “bir yere çıkmaya veya bir yerden inmeye yarayan basamaklar dizisi” olarak tanımlanan “merdiven”, tarihî dönemlerde sadece bir alet olarak değil, içerisinde barındırdığı sembol ve imgelerle de hem dünya hem de Türk kültürü için önemli bir unsur olmuştur. Bilindiği üzere ilk insanların kullandıkları ilk aletlerden birisi merdivendir. Dolayısıyla merdiven bütün insanlık için önemli bir araç olmuştur. Bu çalışmada Altay dillerinden başlanarak tarihî Türk yazı dillerinden Eski Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Çağatay Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinde “merdiven” anlamında kullanılan sözcükler tespit edilecektir. Elde edilen veriler sonucunda Türklerin bu aleti başlangıçta hangi millettten öğrendiği belirlenecek, sözcük alıntısı alıntılanıldığı dil ile olan ilişkisine kısaca değinilecektir. Daha sonra günümüz Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesi ve ağızları başta olmak üzere Tatar, Başkurt, Kırgız, Kazak, Karacay-Malkar, Nogay, Yeni Uygur, Özbek, Türkmen, Azerbaycan, Çuvaş, Hakas, Altay ve Yakut Türkçelerinde “merdiven” anlamına gelen sözcükler tespit edilecektir. Bu verilerden de hareket edilerek Türk dünyasında hangi sözcüğün sık kullanıldığı belirlenecektir. Ayrıca bu çalışmanın amaçlarından birisi de “merdiven” anlamına gelen sözcüklerden hareket ederek Türkiye Türkçesi ağızlarının bölgelere göre hangi sözcüğü daha sık kullandığını tespit etmek, fonetik ve morfolojik bazı farklılıkları belirlemek ve ağızlarda tanımlanan sözcükleri çağdaş Türk lehçeleriyle karşılaştırmaktır.

Anahtar Sözcükler: Eski Türkçe, tarihî Türk yazı dilleri, çağdaş Türk lehçeleri, Türkiye Türkçesi ağızları, merdiven.

A GENERAL OVERVIEW OF WORDS MEANINGS “LADDER” IN TURKISH

Abstract

The staircase, which is used in daily work today and defined in the Turkish Dictionary as a series of steps for ascending or descending from a place, has been an important element for both world and Turkish culture in historical periods, not only as a tool but also with the symbols and images it contains. As it is known, one of the first tools used by the first people was the ladder. Therefore, the ladder has been an important tool for all humanity. In this study, the words used in the meaning of ladder in Old Uyghur Turkish, Karakhanid Turkish, Kipchak Turkish, Khwarazm Turkish, Chagatai Turkish, Old Anatolian Turkish,

BUGU Dil ve Eğitim Dergisi, 4(3), 2023, 281-297, TÜRKİYE

and Ottoman Turkish, starting from Altaic languages, will be determined. As a result of the data obtained, it will be determined from which nation the Turks initially learned this tool, and if the word is borrowed, its relationship with the language from which it was taken will be briefly mentioned. Afterward, the words meaning ladder in Tatar, Bashkir, Kyrgyz, Kazakh, Karachay-Malkar, Nogay, Yeni Uyghur, Uzbek, Turkmen, Azerbaijan, Chuvash, Khakas, Altai and Yakut Turkish, especially in Turkish, will be determined. Based on this data, it will be determined which word is frequently used in the Turkic world. In addition, one of the aims of this study is to determine which word is used more frequently in Turkish dialects according to regions, to determine some phonetic and morphological differences, and to compare the words witnessed in the dialects with Contemporary Turkish dialects.

Keywords: Old Turkic, historical Turkish script languages, contemporary Turkish dialects, Turkish dialects of Turkey, ladder.

Ø. Giriş:

Bugün basit işlerde kullandığımız “merdiven” aslında insanoğlunun ilk yaptığı aletlerden birisidir. Çünkü ilkel dönemlerde yaşayan insanlar genellikle ağaç kovuklarında barınmışlardır. Bu kovuklara ulaşabilmek için de bir araca ihtiyaç duymuşlardır. İşte bu araç merdivendir. Bugün 12.000 yıl öncesine uzanan ve bir ibadet merkezi olduğu düşünülen Göbekli Tepe’de kült kapısının girişine doğru çeşitli merdivenler bulunmaktadır (Avcı, 2019, s. 92). Mısır piramitlerinde de cesetlerin bulunduğu odalara merdivenle çıkılıp inilmektedir. Çünkü merdivenler ruhun semaya yükselmesi, güneş ilahı Ra’ya yükselişin bir sembolü olarak düşünülmüştür (Bader, 2020, s. 594). Merdivenin mitolojik ve dinsel bağlamda bir motif olarak kullanılması için bk. Sümer, 2018. Bizim bu çalışmadaki amacımız *Türkçe Sözlük*’te (2011, s. 1656) “bir yere çıkmaya veya bir yerden inmeye yarayan basamaklar dizisi” şeklinde tanımlanan merdivenin Türkçenin tarihî belgelerinde hangi sözcüklerle ifade edildiğini tespit etmektir.

1. Altay Dilleri Dönemi:

Altay dil teorisi; Türk, Moğol, Tunguz, Kore ve Japon dillerinin ortak bir kökten çıktığını ve bunların akraba olduğunu kabul eden bir teoridir (Ercilasun, 2015, s. 17). Bu teoriyi yurt dışından Karl Heinrich Menges, Omeljan Pritsak ve Nikolay Aleksandroviç Baskakov, Türkiye’den Talat Tekin, Osman Nedim Tuna, Ahmet Temir, Tuncer Gülensoy ve Osman Fikri Sertkaya gibi bilim adamları desteklemektedir (Akar, 2021, s. 51). Bu teoriyi destekleyen bilim adamları olduğu gibi reddeden bilim adamları da vardır. Kaare Grønbech, J. Krugger, Lajos Ligeti, Denis Sinor, Johannes Benzing, Gerhard Doerfer, Sir Gerard Clauson bu bilim adamlarından bazılarıdır (Akar, 2021, s. 51). Bu teoriyi reddeden bilim adamlarının ileri sürdüğü görüş ise genetik akrabalığın reddidir (Ersoy, 2021, s. 134). Yukarıda adı sayılan dillerin söz varlıkları incelendiğinde bu diller arasında kültürel bir ödünçleme yaşandığı görülmektedir. Bizim makalemize konu olan “merdiven” sözcüğü Altay dillerinde şu şekilde kurgulanmıştır:

Tablo 1: Altay Dillerindeki Şekiller

báku	Tung.	Mong.	Turk.	Kor.
(~ -a) pole, pillar:	*baksa	*bagana	*bakna(~-g-);	*pò.

(EDAL, 2003, s. 323).

Fakat yukarıda bahsedilen dillerdeki sözcüklerin anlamları çok farklıdır. Proto-Tunguzcadaki *baksa için ‘prop, central pole’ (pervane, merkezî direk); Proto-Moğolcadaki *bagana için ‘central pole’ (merkezî direk); Proto-Türkçe *bakna (|~ -g-) için ‘rung of a ladder, step of a staircase’ (merdiven basamağı); Proto-Kore için * pò. ‘beam, cross-beam’ (kiriş, çapraz kiriş) anlamı verilmiştir. Bugün Moğolcada bagan-a “direk, sütun, kazık, destek, çatı kirişi” (Lessing, 2017, s. 106); Modern Korecede po, tıl-bo (EDAL, 2003, s. 324); Mançucada ise bahana ‘the central pole of a Mongolian yurt’ (bir Moğol yurdunun merkez direği) (Norman vd. 2013, s. 26) şeklinde görülür. Elde edilen veriler sözcüğün başlangıçta Türkçe hariç diğer dillerde “direk, sütun, kiriş” gibi anlamlarda kullanıldığını göstermektedir. Sözcük belki Türkçede de başlangıçta “direk, sütun” gibi anlamlarda kullanılıyordu. Sonradan “merdiven” ve “merdiven basamağı” anlamını kazanmış olabilir. Çünkü dil birimlerinin gösterge değerlerinde bir dizi değişimler olur ve yer aldıkları ortamlarda farklılıklar görülür. Bu durum da bize sözlerin anlamlarının sabit noktalar değil, değişken alanlar olduğunu gösterir (Karaağaç, 2013, s. 139). Bu değişimler eski bilgi-yeni bilgi ilişkisi bağlamında olur.

“Bagna” sözcüğü Altay dilleri ile bağlantılı belki de Türkçede merdiven anlamında kullanılan ilk sözcüktür. Sözcük aslında *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te “merdiven basamağı” (Ercilasun & Akoyunlu, 2018, s. 188) şeklinde açıklanmıştır. Aynı dönem metni olan *Kutadgu Bilig*’de de “basamak, merdiven basamağı” anlamlarında kullanılmıştır: anğar ağıdım emdi birer bagnaça/başına teği bagna sadım neçe “*Bu basamaklara birer birer basarak yukarı çıktım; sonuna kadar kaç basamak olduğunu saydım*” (Arat, 2018, s. 1000-1001). Sözcüğün bu dönemde “merdiven” anlamında kullanılmadığını *Kutadgu Bilig*’de “merdiven” anlamında “şatu” sözcüğünün kullanılmasından anlıyoruz: şatu kördüm elig anıng bagnaşı “*düşümde bir merdiven gördüm, elli basamağı vardı*” (Arat, 2018, s. 1000-1001). Fakat, Eski Uygur metni olan *Maitrisimit*’te (MaitrHami) säkiz tümän [törm miş] bakaların kodup [ ] turu y(a)rlıkar .. otrakı baka¹[ ] ança bagnalarag k[odup(?) yerdä “Er gıbt seine [ ] 8[4.000] leitern auf und geruht, auf der mittleren Leiter(?) zu stehen” (Shimin vd. 1998, s. 75, 146) cümlesindeki bağlam hem “merdiven” hem de “merdiven basamağı” şeklinde anlamlandırılabilir. Jens Wilkens (2021, s. 137) de sözcük için hem “merdiven” hem de “merdiven basamağı” anlamını vermiştir. Clauson (1972, s. 316a) sözcüğe ‘a rung of a ladder’ or ‘a step of a staircase’ (merdiven basamağı) anlamlarını verse de Eski Uygur metinlerinde tanıklanan anlamlar sözcüğün “merdiven” anlamında da kullanıldığını gösterir. Ayrıca Clauson sözcüğün yabancı kökenli olabileceğini düşünür fakat kökünün açık olmadığını belirtir. *DTS*’de (1969, s. 78) bagna [up. *bagna-? < bag- ‘сгибать гнутьяся’] ступенька (десмницы) şeklinde açıklansa da Eski Türkçe döneminde bag- fiili tanıklanmamıştır. Sözcüğü Türkçeye bağlamak zorlama bir etimolojiden ileri gitmeyecektir.

2. Eski Uygur Türkçesi / Karahanlı Türkçesi:

Eski Türkçe döneminin sınırları çeşitli çalışmalarda tartışılmıştır. Fakat dönemin fonetik özellikleri göz önüne alındığında bu dönemin VIII- XIII. yüzyıllar arasını kapsadığını söyleyebiliriz. Bu dönem metinlerini de genellikle Orhon Türkçesi, Eski Uygur Türkçesi ve Karahanlı Türkçesi eserleri oluşturur. Orhon Türkçesi bir diğer adıyla Eski Türk yazıtları döneminde yazıtların muhtevassından dolayı “merdiven” anlamına gelebilecek bir sözcük geçmez. Fakat sözcüğün geçmemesi o dönemde “merdiven” anlamında kullanılan bir sözcüğün olmadığı anlamına gelmez. Bu yazıtlara en yakın dönem olan Eski Uygur Türkçesinde “merdiven” anlamında kullanılan bazı sözcükler şunlardır: bagna, şatu, şotse ~ şutse, taptav ve

¹ Jens Wilkens (2021, s. 138) *baka* okuyuşunu hatalı okuyuş sayar ve doğrusunun *bagna* olduğunu söyler.

tisi (Wilkens, 2021). Burada verdiğimiz tüm sözcükler alıntıdır. Bu sözcükler yeri geldikçe açıklanacaktır. Fakat sözcüklere geçmeden önce eski Türklerin inanç sistemlerinden biri olan Şamanizm ile ilgili şu bilgiyi vermek istiyoruz:

Şaman, çeşitli tekniklerle ölünün ruhunu yakalar ve onu bir yastığın içine saklar. Ölünün ruhu, son ziyafet verilene kadar çeşitli törenlerle teskin edilir. Son ziyafet anı geldiğinde şaman, ruhlarını kendine çağırır. Daha sonra onları temsil eden vahşi hayvanlarla kuşları taklit eder. Törenin sonunda şaman, bir merdivenden tırmanır ve ölümler ülkesinin yolunu bulmak için sağa sola bakınır (Sümer, 2018, s. 261).

Yukarıda verilen bilgide de görüleceği üzere şaman bir merdivenden tırmanır. Buradan çıkartılan sonuç, merdivenin Eski Türklerin inanç sisteminde bir sembol olarak yer almış olmasıdır. Manihaizm ve Budizm metinlerinde de “merdiven” çeşitli bağlamlarda kullanılmıştır. “Bagna” sözcüğü Altayistik dönemde değerlendirildiği için tekrar burada değinilmeyecektir. “merdiven” anlamında kullanılan diğer sözcükler şöyledir:

Şatu

Eski Uygur metinlerinden itibaren tanıklanan bu sözcük “merdiven” anlamında kullanılır. Sözcüğün kökeni hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Clauson (1972, s. 867a) sözcük için ‘ladder, staircase’ (merdiven) anlamını vermiş ve ödünç bir sözcük olduğunu fakat hangi dilden alıntılandığının kesin olarak bilinmediğini söylemiştir. *TMEN III*’te (1967, s. 317) sözcüğün Farsçadan Sanskritçeye, Türkçeden de Moğolcaya geçtiği ifade edilmiştir. Şçerbak (2019, s. 143) ise Türkçedeki sözcüğün kaynağının Farsça olduğunu belirtir. *Altun Yaruk*’un yayımını yapan Kaya dizin kısmında sözcüğü şatu <Sanskritçe setu şeklinde açıklamıştır (1994, s. 675). Sanskritçede setu (सेतु) ‘a ridge of earth, bank, causeway dike, dam, bridge’ (bir toprak sırtı, sıra, geçit, set, baraj köprü) gibi anlamlarda kullanılmıştır (<https://sanskritdictionary.com> erişim tarihi: 11.12. 2022). *TMEN III* 1320’de (1967, s. 317-318) sözcüğün etimolojisiyle ilgili ileri sürülen bazı görüşler şöyledir: Doerfer kelimenin etimolojisinin tartışmalı olduğunu söyler. Poppe’nin sözcüğü Moğolca olarak açıkladığını belirtir. Sözcüğün Türkçe ve Moğolcada çok eski dönemlerden beri görüldüğü için Türkçeye geçmiş bir kelime saymanın mümkün olmadığını ifade eder. *Lexicon Persico-latinum Etymologicum* ve *A Comprehensive Persian-English Dictionary*’de kelimenin Türkçeye Farsçadan geçtiği ileri sürülmüştür. Budagov sözcüğü Türkçe olarak açıklamak istemiş, bu görüş Bang tarafından fonetik sebepler gerekçe gösterilerek reddedilmiştir. Ramstedt de sözcüğü Farsçadan alıntı olarak değerlendirir. Hennig ise sözcüğün Farsça kökenli olmadığını söyler. Ayrıca Ramstedt, Korece sadgri ‘ladder, staircase’ sözcüğüyle ilgili görse de Doerfer’e göre bu durum kesin değildir. Doerfer son olarak sözcüğün bilinmeyen bir dilden geldiğini söylemiş, bu dilin belki bir Orta İran ya da Çin lehçesi veya Tangut, Nayman dilleri olabileceğini düşünmüştür. Sözcük Türkçe bağlamında en eski metin olarak *Altun Yaruk*’ta tanıklanmıştır: şatu üze yarmanıp t(e)ngri yiringe agtingalı boltukta (Kaya, 1994, s. 77) “merdiven üzerine tırmanıp Tanrı yerine yükseldiğinde”. Sözcük düşüncemize göre dinî metinler aracılığıyla Sanskritçeden Türkçeye geçmiştir. *Altun Yaruk*’un Eski Uygurca versiyonunun Çince den çevrildiği bilinmektedir. Bu çeviriyi yapan Şinko Şeli Tutuṅ sözcüğü Türkçede kullanılan ve Çince “merdiven” anlamına gelen başka sözcükler olmasına rağmen “şatu” şeklinde çevirdiyse bu sözcük muhtemelen daha önceki bir dönemde dile yerleşmiş olmalı. Ayrıca *Kutadgu Bilig* gibi bir eserde dahi kullanılması sözcüğün dile kabul gördüğünü gösterir. Fakat Kâşgarlı Mahmud’un *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’te bu sözcüğe yer vermemiş olması dikkatimizi çeken bir başka noktadır. Türkçenin sonraki dönemlerine baktığımızda Kıpçak grubu eserlerinde tanıklanmadığını görüyoruz. Çağatay sahası eserlerinde

ise “merdiven, basamak” anlamlarında kullanılmıştır: Vaqtaki kırk yıl tamām boldı érse şatunıng üstünki pāyesige çıqıp... (Uygun, 2019, s. 171). Bu sözcüğün dilde tutunduğunu gösteren deliller ise bugün bazı Türk lehçelerinde tanıklanmasıdır. Clauson’un (1972, s. 867a) tespitleri şöyledir: Kazakça satı, Özbek şoti, Kırgız şatı, Tuvaca çada. Tuvacadaki biçimin Moğolca üzerinden geçtiği ileri sürülmüştür (TMEN III, 1320). Sözcük bugün Moğolcada şatu(n) “merdiven, basamak, adım, kademe; safha, aşama, kat, derece” gibi çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır (Lessing, 2017, s. 900). Bizim düşüncemize göre sözcük, Ceval Kaya’nın da daha önce belirttiği gibi, Sanskritçedir. Sanskritçe “setu” sözcüğü Türkçeye “şatu” olarak geçmiş ve anlam değişmesine uğramıştır. Eski Türklerin Hintliler ile ilişkisi eski dönemlere dayanmaktadır. I. Türk Kağanlığı döneminden kaldığını bildiğimiz Bugut yazıtının dördüncü yüzü Sanskritçe yazılmıştır (Roux, 2014, s. 131). Fakat Alexander Vovin (2019, s. 133) bu yazıtın Moğollardan kaldığını ileri sürmüştür. Osman Fikri Sertkaya (2022, s. 45) ise son yayımladığı makalesinde yazıtın l~r Türkçesi özelliği gösterdiğini söyler ve Brahmi harfleriyle yazılmış bölümün Ogur Türkçesi veya Öntürkçe veya Ön Moğolca şeklinde adlandırılabileceğini söyler. Bizim bu konu üzerinde durmamızın asıl sebebi yazıtın hangi millete ait olduğunu tespit etmek ve eğer Türklere aitse Türk-Hint ilişkisini 6. yüzyıla götürebilmektir. Alyılmaz (2003)’te yazıtın içeriği ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bu bilgilerden hareket ederek yazıtın Türklere ait olduğunu düşünüyoruz.

Eldeki bilgilere göre Türklerin Budizm ile tanışmasının Taspar Kağan döneminde olduğu göz önüne alınırsa Hintlilerle yakın ilişkilerin bu dönemde kurulduğu söylenebilir. Ayrıca II. Türk Kağanlığı döneminden kalan Kağanlık yazıtlarında da Sertkaya’nın (2004, s. 366) tespitlerine göre 14 Sanskritçe sözcük tanıklanmıştır. Bu sözcükler arasında unvan ve (ışbara, şadapıt, makaraç, yalabaç, çerig) kişi adları (yamtar, aşok) yer adları (bukarak, kordan), bitki adları (çıntan) dinî adlar (umay) bulunur. Verdiğimiz örneklerde de görüleceği üzere Türkler Hintlilerden çeşitli alanlardan sözcükler almıştır. Sözcüğün Moğolcaya geçmesi ise Türkçe üzerinden olmuştur.

Şotse ~ Şutse

Sözcük Çince’den Türkçeye geçmiştir. Wilkens (2021, s. 655) sözcüğü şotse ~ şutse < Chin. 座子 zuo zi şeklinde açıklar ve “merdiven sahanlığı, tabure” anlamlarını verir. Bu sözcük Türkçeye çevrilen eserin aslına bağlı kalmak amacıyla dile girmiştir. Halkın bu sözcüğü kullandığını düşünmüyoruz. Muhtemelen sıradan halk “merdiven” ve “tabure” için “şatu” ya da “olorçuk” sözcüğünü kullanıyordu.

Taptav

Sözcük Çince’den Türkçeye geçmiştir. Wilkens (2021, s. 676) kelimeyi taptav < 踏道 ta dao “merdiven, rampa, basamak; derece derece” şeklinde açıklamıştır. Bu sözcük aslında çevrilen eserin diline bağlı kalmak gayesiyle dile girmiş olmalıdır. Halk arasında bilinen bir sözcük değildir.

Tisi

Sözcük Çince’den Türkçeye geçmiştir. Wilkens (2021, s. 722) sözcüğü tisi < Çin. 梯子 ti zi “merdiven, basamak, parmak; derece derece” şeklinde açıklamıştır. Bu sözcük aslında çevrilen eserin diline bağlı kalmak gayesiyle dile girmiş olmalıdır. Halk arasında bilinen bir sözcük değildir.

Üzeñü

Bu sözcük “merdiven” anlamında yazılı belge olarak *İlk Kur’an Tercümeleri*’nde tanıklanmıştır: ol kim tanar Tanğrıka éwlerinǵe şifta[r]lar kümişdin yime üzenǵüler anıñ üze ağarlar (Ata, 2019, s. 123). yırak yār içi-dä azu üzäñü kök içindä kältürsä sän (Kök, 2004, s. 93). “Üzeñü” sözcüğü *Kutadgu Bilig*’de de tanıklanmıştır: kara tapsa begler beğüyür qopar/ üzenǵü bar erse çigen berk qapar “*Halk vazifesini yaparsa beyler büyür, yükselir; üzenǵi varsa kişi yuları kuvvetli tutar*” (Arat, 2018, s. 1010-1011).

Üzenǵi aslında “eyerin iki yanında asılı bulunan ve hayvana binilirken üzerine basılan altı düz demir halka”dır. Bugün Türkmen lehçesinde ve Karakalpaklarda sözcüğün “merdiven” anlamı devam etmektedir. Eren (2020, s. 544) kelimenin kökünde bulunan üz- fiilinin Türkmencede “ayağını yerden kaldırmak” anlamında kullanıldığını söyler ve bu kökten türetilen üzgü “merdiven” ve üzgeç (~ üzgüç) “ip merdiveni” sözcüklerini örnek göstererek kelimeyi üz- köküne bağlar. Sözcük Türk lehçelerinde şöyledir: Çuv. yırana; Çağ. yüzenǵü, TT. üzenǵi, Gag. özenǵi, Bşk. ödeñǵi, Kum. özeñi, SUyg. ezenǵı, ezonǵo, ezenǵo, Hak. izeñe (Ceylan, 1997, s. 109). Bizim asıl dikkatimizi çeken nokta ise *Kutadgu Bilig*’de “merdiven” anlamında kullanılan “şatu” sözcüğü varken Kur’an tercümesinde neden “üzeñü” sözcüğünün tercih edildiğidir. Bu sorunun olası cevabı tercüme yapan kişinin diyalektinde “merdiven” anlamında “üzeñü” sözcüğünün kullanılması olabilir.

Ayrıca Ünlü (2004, s. 181) tarafından yayımlanan *Karahanlı Türkçesi Satır Arası Kur’an Tercümesi TIEM 73*’te şatur sözcüğü tanıklanmıştır: äwläriñä şoftār kümişdin ymä şaturları anıñ üzä ağarlar altun. Kelimenin buradaki anlamı “merdiven, yükseğe çıkarma vasıtaları, katlar, merdivenler”dir (Ünlü, 2004, s. 645).

3. Kıpçak Türkçesi:

Agingıç ~ Aginguç

Bu sözcük ilk olarak 14. yüzyılda Kuman ve Kıpçak lehçelerinde görülmüştür (Clouston, 1966, s. 26). *Codex Cumanicus*’ta şu şekilde tanıklanmıştır: aginguç “merdiven” (Argunşah & Güner, 2015, s. 409). *Et Tuhfetü’z Zekiyye Fi Lugati’t Türkiyye*’de sözcüğün anıç, anıç şeklinin de olduğu belirtilmiştir (Boeschoten, 2022, s. 20) (Al-Turk, 2006, s. 106). Kelimenin ağın- “çıkma” gövdesinden fiilden isim yapan -GIç ekiyle türetildiği açıktır. Bu ek, fiil kök ve gövdelerinden alet adı türeten bir ektir. Kıpçak sahasındaki örnekler için bk. Güner, 2020, s. 141-142. Sözcük eylem ve alet adı arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından güzel bir örnektir. Bugün Kıpçak Türkçesinin devamı niteliğinde sayılan Tatar, Karaçay-Malkar, Kazak, Kırgız, Kumuk ve Nogay Türkçelerinde sözcüğün durumu şöyledir:

Tatar Türkçesinde “agingıç~ aginguç” sözcüğü tanıklanmamıştır. “Merdiven” anlamına gelen sözcük “baskıç”tır (Ganiyev vd. 1997, s. 45).

Başkurt Türkçesinde “merdiven” anlamında kullanılan sözcük “başkıs”tır. Bu sözcük dışında eve girmek için kullanılan tahta merdivene *boldor*; bal almakta kullanılan bir tür ağaç merdivene *ilengë*; kapı önündeki küçük merdivene ise *küterme* denilmektedir (Özşahin, 2017).

Karaçay-Malkar Türkçesinde “agingıç~aginguç” sözcüğü tanıklanmamıştır. Merdiven anlamına gelen sözcük “bashiç”tır (Tavkul, 2020, s. 98)

Kazak Türkçesinde “agingıç~ aginguç” sözcüğü tanıklanmamıştır. Merdiven anlamında kullanılan sözcükler şöyledir: satı (Etü. şatu), basğış, baspaldaq, (Kenesbayoǵlu vd. 1984, s. 38,

236). Tepkişek sözcüğü (<https://pauctle.com/kztr>) adresinde (erişim tarihi: 15.06. 2023) “merdiven” şeklinde açıklanırken Yüce vd.nin çevirdiği *Kazakça Sözlük*’te “*süslü olarak keçeden yapılan heybe*” şeklinde açıklanmıştır (Kenesbayoğlu vd. 1984, s. 269).

Kırgız Türkçesinde “agingıç~aginguç” sözcüğü tanıklanmamıştır. Merdiven anlamında kullanılan sözcük “baskıç” ve “tepkiç”tir (Çankaya, 2014, s. 92, 523).

Kumuk Türkçesi: batğıç “1. merdiven 2. iskele”; kanzi “merdiven, basamak” (Pekacar, 2011, s. 65, 174).

Nogay Türkçesi²: sapraş: “ağaç merdiven”.

4. Harezmi Türkçesi:

Bu dönemde hazırlanmış *Satur Arası Kur’an Tercümesi*’nde “merdiven” anlamında “üzengi” sözcüğü kullanılmıştır: yā anlarğa üzengü, işitürler anıng içinde (Sağol, 1993, s. 405).

5. Çağatay Türkçesi:

Abuşka Lûgâtı’nda “baskıç” sözcüğünün karşılığı olarak “nerdüban” verilmiştir (Atalay, 1970, s. 124).

Ünlü (2013) tarafından hazırlanan *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*’nde “merdiven” anlamında şu sözcükler verilmiştir: baskıç/baskıç “merdiven, derece” zine “merdiven, merdiven ayakları”; zengü “merdiven”; üzgi “merdiven”; narvan (I) “merdiven”.

Çağatay dönemi eserlerinde “şatu” sözcüğünün kullanıldığından bahsetmiştik. Boeschoten (2022, s. 307) *Farhang-i Zafân-güyâ* adlı eserde “şatu” sözcüğünün “merdiven” anlamında kullanıldığını belirttiğini de ayrıca ifade etmek gerekir.

Bu dönemin devamı olan Özbek Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesinde “merdiven” anlamında kullanılan sözcükler şöyledir:

Yeni Uygur Türkçesinde “baskıç” ve “şota” sözcükleri “merdiven” anlamında kullanılır (Necip, 2013). “Şota” sözcüğü Eski Uygur Türkçesinde de tanıklanan, Sanskritçe kökenli olan “şatu” sözcüğüdür. Bu sözcüğün Uygur ağızlarında şada (Shaw, 2014, s. 235) biçimi de görülür. Ayrıca yine Uygur ağızlarında “tartma” sözcüğü “el merdiveni” anlamında kullanılır. Merdiven ve basamak anlamında kullanılan “pelempey” (Necip, 2013, s. 318) ise alıntı bir sözcüktür.

Özbek Türkçesinde ise zina ve zinapoya sözcükleri kullanılır (Berdak, 1993, s. 110). Bu sözcükler alıntıdır.

6. Oğuz Türkçesi:

Oğuz Türkçesinin karışık dilli eserlerinden sayılan *Behcetü’l-Hadâik fi Mev’izati’l-Halâik*’ta “merdiven” anlamında kullanılan sözcük “dereke”dir. Bu sözcük Arapçadan Türkçeye geçmiştir (Beyitoğlu, 2021, s. 123). *Yunus Emre Divanı*’nda ise “nerdüvân” sözcüğü görülür. Nerdüvândan yitdiler yüksekden bakar-ise (Timurtaş, 1972, s. 130). XIV. yüzyıl metni olan *Süheyl ü Nev-bahâr*’da da “nerdüvân” sözcüğü kullanılmıştır: Eger ‘âşık olursa şâh-ı Erdvân/ Bulur tamlara urmağa nerdüvân (Ciğa, 2013, s. 129). XV. yüzyıl Klasik şâirlerinden *Necâti Bey Divanı*’nda “nerdübân” sözcüğünün kullanıldığı görülür: Kim nerdübân-ı ‘işka çıkılmaz ayak ayak³ Aynı yüzyılda halk şiiri bağlamında eserler veren Kaygusuz Abdâl’in şiirlerinde ise

² <https://nogai.blogspot.com/2008/06/szlk.html> Erişim tarihi: 23.12.2022.

³ http://courses.washington.edu/otap/archive/data/arch_txt/texts/a_necati1.html Erişim tarihi: 12.12.2022.

“mir’râc, nerdibân ve sülem” sözcükleri kullanılmıştır (<https://www.tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2019/12/Kaygusuz-Abd%C3%A2l-K%C3%BCllyat%C4%B1-WEB.pdf> erişim tarihi: 12.12.2022). XVI. yüzyılın önemli eserlerinden olan *Zâtî Dîvânı*’nda da “nerdübân” şeklinde görülür (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56164,zati-divanipdf.pdf?0> erişim tarihi: 12.12.2022). XVI. yüzyılın halk şairlerinden olan Pir Sultan Abdâl’in şiirlerinde “nerdübân” şeklindedir. XVII. yüzyıl şairlerinden Nâbi’nin mektuplarında da “nerdübân” sözcüğünün kullanıldığı görülür (<http://ekitap.yek.gov.tr/> erişim tarihi: 12.12. 2022). XVIII. yüzyılda geldiğimizde dönemin ünlü şairlerinde Nedîm’in de “nerdübân” sözcüğünü kullandığını görüyoruz (<http://ekitap.yek.gov.tr/> erişim tarihi: 12.12. 2022). XIX. yüzyılda ise “nerdübân” sözcüğü kullanılmaya devam etmekle birlikte *Kamus-ı Osmanî*’de Farsça نردب ان “nerdübân” sözcüğünün Türkçe karşılığı olarak “baskıç” sözcüğü verilmiştir (<https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 12.12. 2022). Bugün Oğuz grubu Türk lehçelerinde “merdiven” anlamında kullanılan sözcükler şöyledir:

Türkiye Türkçesinde “bir yere çıkmaya veya bir yerden inmeye yarayan basamaklar dizisi” için kullanılan sözcük “merdiven”dir. Kelime Farsça nardubân sözcüğünden gelmektedir. Bu sözcük eski metinlerde nardibân/nardübân/ nerdüvân şeklinde kullanılmıştır. Söz başındaki akıcı ünsüz /n/nin bir başka akıcı ünsüz olan /m/ye dönüşmesiyle söz başında n->m- değişmesi gerçekleşmiştir. Daha sonra söz içinde önce -b->-f- ardından da -f->-v- değişimiyle son hâlini almıştır. Sözcük nardübân>merdüban>merdüfan>merdüvan şeklinde bir gelişim izlemiş ve Türkçenin en temel ses kuralı olan kalınlık-incelik uyumuna uyarak merdiven biçimini almıştır. Ayrıca *Türkçe Sözlük*’te örcin kelimesi “ip merdiven” şeklinde açıklanmıştır. Bu sözcük Farsçadan Türkçeye geçmiştir (Eren, 2020, s. 400).

Bugün ağızlarda merdıman/merdügen/merpukan/mertmen/merzifan/merzuvan (DS IV 2019, s. 3167) biçimleri kullanılmaktadır. Ağızlarda merdiven anlamında kullanılan diğer sözcükler ise şöyledir: (Veriler <https://sozluk.gov.tr/> adresindeki *Derleme Sözlüğü* taranarak elde edilmiştir).

Baskıç (İzmir); Basak (Manisa, Çanakkale, Eskişehir, Bolu, Sakarya, Zonguldak, Sinop, Samsun, Ankara, Edirne); Süllüm (Aydın, Tokat, Giresun, Gaziantep, Maraş ilçe ve köyleri, Hatay, Sivas, Ankara, Niğde, Adana, İçel) (Ar. Süllem) (Tietze, 2019, s. 506); Aşamak “harım ve çitlere konan, basamaklı merdiven” (Muğla); Badal (Isparta, Çanakkale, Kastamonu, Sinop, Samsun, Amasya, Tokat, Ordu, Giresun, Erzincan, Sivas, Yozgat, Konya, Adana); Savran (Burdur); Seki (Ankara, Konya, Adana); Ayaklı (Denizli); Bastambak (Maraş); Ayahçah (Elâzığ, Malatya, Sivas); Pasak (Çanakkale, Zonguldak, Kastamonu); Sekmen (İzmir, Nevşehir, Adana); Terence (Bitlis, Muş, Erzurum); Kanat “taşınabilir merdiven” (Afyon, Denizli, İstanbul); Gezemek (Diyarbakır); Bedel (Samsun, Amasya ve çevresi, Tokat). Sekme (Sivas, Kayseri); Ayakçalık “meyve toplamaya yarayan üçayaklı merdiven” (Hatay); Basıncak (İçel); Ayakcıl “küçük el merdiveni, seyyar merdiven” (Kütahya); Daymak (Antalya); Ayakman (Manisa); İnecek “seyyar merdiven” (Maraş, Konya); İnecek (Sivas ve çevresi); Kezeme (Diyarbakır, Edirne); Sürtünbeç “merdiven tırbazanı” (Çanakkale); Baskıncak (Samsun); Basımbaç (Aydın); Dereç “taş merdiven” (Urfa, Gaziantep); Bassak (Samsun). Eyakcak “iki üç basamaklı küçük merdiven” (Tokat, Elâzığ); Hosak “merdiven, basamak” (Kastamonu); Arbacan “meyva toplamak için kullanılan üç ayaklı merdiven” (Kütahya); Bartman “merdiven” (Zonguldak); Baslangeç “merdiven, el merdiveni, merdiven basamağı, iskele” (Denizli); Dayaklık “merdiven” (Konya); Dağın (II) “meyve toplamaya yarayan üç ayaklı ya da tek ayaklı uzun merdiven” (Kütahya, Konya); Çapı “meyve toplamağa yarayan merdiven” (Trabzon,

Çorum). Dağancık “meyve toplamaya yarayan üç ayaklı ya da tek ayaklı uzun merdiven” (Konya).

Topladığımız verilere göre Derleme Sözlüğü’nde yer almayan bizim tespit ettiğimiz sözcükler şöyledir: Merekmen (Trabzon-Şalpaazarı); Melikman “seyyar ağaçtan yapılan merdiven” (Giresun); İşmek (Niğde köyleri).

Tezlerden elde edilen veriler şunlardır: Bassak (Ankara) (Akca, 2009, s. 566). Merdivan (Tunceli) (Güngör, 2017, s. 236); Merdiman (Balıkesir) (Mutlu, 2008, s. 691); Pileken (İğdır) (Koç, 2021, s. 629); Mérdufân (Osmaniye) (Gök, 2018, s. 1137); Merdüan (Kırıkkale) (Haşimi, 2016, s. 591).

Türkmen Türkçesinde “merdiven” anlamında kullanılan sözcüklerden birisi “basgançak” (TDDS I 2016, s. 121), diğeri “merdiwan”dır (TDDS II, 2016, s. 91). Özbek Türkçesinde “zina” şeklinde tanıklanan sözcük Türkmencede “zy:na” “merdiven basamakları” şeklindedir.

Azerbaycan Türkçesinde ise merdiven anlamında kullanılan sözcükler “nərdivən ve pilləkən”dir (Akdoğan, 1999, s. 603, 635). Bu iki sözcük de Farsçadan Azerbaycan Türkçesine geçmiştir. Ayrıca “artırma (II)” kelimesinin ikinci anlamı “evin girişinin önünde bulunan küçük merdiven”dir (Altaylı, 2018, s. 280).

Diğer lehçelerde ise merdiven anlamında kullanılan sözcükler şöyledir:

Çuvaş Türkçesi: Kartlaşka: “basamak” (Paasonen, 1950, s. 61); “merdiven, basamak” (Bayram, 2019, s. 262); pusma I “basamak, kademe, aşama, merdiven” (Bayram 2019, s. 528); çıkmek: “çit kazığı, merdiven” (Paasonen ,1950, s. 20).

Hakas Türkçesi: Pashıs (Arıkoğlu, 2005, s. 351). Kırles (< Rus. kırıl’tso) is. “eşik; kapı önündeki küçük merdiven” (Naskali vd. 2007, s. 246)

Altay Türkçesi: Baskış “1. pres 2. merdiven 3. derece, faiz”.; Tekpiş “şaman tefindeki merdiven tasviri”; Tepkiş “merdiven, basamak” (Naskali & Duranlı, 2019, s. 37, 204, 205).

Yakut Türkçesi: Kirilies (Vasiliev, 1995, s. 187).

Karakalpak Türkçesi: Basqış: “1. merdiven. 2. Basamak, merhale”; Zänği: “1. merdiven. 2. üzengi. 3. tabut, ölü taşımaya mahsus şey” (Uygur, 2019, s. 66, 651).

7. Sonuç:

İlk insandan bugüne insanlığın temel araçlarından biri olan merdiven Türklerin çeşitli coğrafyalara dağılmasıyla birlikte çeşitli sözcüklerle ifade edilmiştir. Altayistik dönemde бага sözcüğüyle ifade edilen merdiven Türklerin Sanskritlerle etkileşim kurması sonucu şatu sözcüğüyle karşılanmıştır. Ayrıca çeşitli dinî metinlerden yapılan çeviriler sonucu Çince bazı sözcükler Türkçeye girmiş fakat bu sözcükler halk arasında kullanılmamıştır. İlk Kur’an Tercümesinde ise üzeñü sözcüğüne anlamının dışında başka anlam yüklenerek merdiven anlamında kullanılmıştır. Bu kullanım bazı lehçelerde de devam etmiştir. Oğuz grubu Türk lehçelerinde görülen merdiven sözcüğü Oğuzların Farslarla olan ilişkileri sonucunda kullanılmaya başlamıştır. Birçok Türk lehçesinde ve ağızlarda merdiven anlamlı sözcüklerin basmak, ayak, inmek, tepmek gibi sözcüklerle ilişkilendirildiğini görüyoruz. En sık kullanılan sözcük ise çeşitli fonetik şekillerde görülen “baskış”tır.

Tablo 2: Türkçenin Tarihi Dönemlerinde “Merdiven” Anlamına Gelen Sözcüklerin Tablo Gösterimi

Altayistik dönem	Eski Uygur Türkçesi	Karahanlı Türkçesi	Kıpçak Türkçesi	Çağatay Türkçesi	EAT/Osmanlı Türkçesi
Baga	Şatu/ Şotse ~ Şutse Taptav /Tisi	Şatu Üzeñü Şatur	Agıngıç/ Aginguç Anğıç/ Ançık	Şatu Baskıç/ Baskıç Zine Zengü Narvan	Dereke / Nerdübān Mir’rāc /Sülem

Tablo 3: Çağdaş Türk Lehçelerinde “Merdiven” Anlamına Gelen Sözcüklerin Tablo Gösterimi

Tatar Türkçesi	Başkurt Türkçesi	Karaçay-Malkar	Kazak Türkçesi	Kırgız Türkçesi
Baskıç	Başkııs/Boldor/ İlengē / Küterme	Bashıç	Satı/ Basqış, Baspaldaq/ Tepkişek	Baskıç /Tepkiç
Nogay Türkçesi	Yeni Uygur Türkçesi	Özbek Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi
Şapraş	Baskuç / Şota /Pelempey	Zina /Zinapoya	Basgançak /Merdiwan	Nərdivən/Pilləkən
Türkiye Türkçesi	Çuvaş Türkçesi	Hakas Türkçesi	Altay Türkçesi	Yakut Türkçesi
Merdiven/ Basak	Kartlaşka/Pusma/ Çikmek	Pashıs	Baskış/Tekpiş Tepkiş	Kirilies
Karakalpak Türkçesi				
Basqış / Zāngi				

Tablo 4: Türkiye Türkçesi Ağızlarında “Merdiven” Anlamına Gelen Sözcüklerin Tablo Gösterimi

Doğu Grubu Ağızları	Kuzeydoğu Grubu Ağızları	Batı Grubu Ağızları
<p>I. Grup</p> <p>Muş: Terence</p> <p>Bitlis: Terence</p> <p>Diyarbakır: Gezemek/Kezeme</p> <p>Şanlıurfa: Dereç</p>	<p>I. Grup</p> <p>Trabzon: Merekmen/Çapı</p>	<p>I. Grup</p> <p>Afyon: Kanat</p> <p>Antalya: Daymak</p> <p>Aydın: Basımbaç</p> <p>Burdur: Savran</p> <p>Çanakkale: Basak/Badal/Pasak/Sürtübeç</p> <p>Denizli: Ayaklı/ Kanat/Baslangeç</p> <p>Eskişehir: Basak</p> <p>İsparta: Badal</p> <p>İzmir: Baskıç/Sekmen</p> <p>Kütahya: Ayakcıl/Arbacan/Dağan</p> <p>Manisa: Basak/Ayakman</p> <p>Muğla: Aşamak</p>
<p>II. Grup</p> <p>Erzurum: Bedel</p> <p>Erzincan: Seki</p>		<p>II. Grup</p> <p>Sakarya: Basak</p>
		<p>III. Grup</p> <p>Bolu: Basak</p> <p>Zonguldak: Basak/Pasak/Bartman</p> <p>Kastamonu: Badal/Pasak/Hosak</p>
<p>IV. Grup</p> <p>Elâzığ: Ayahçah/Eyakçak</p>		<p>IV. Grup</p> <p>Ankara (Ayaş): Basak</p>
		<p>V. Grup</p> <p>Sinop: Basak/Badal</p> <p>Samsun: Basak/Badal</p> <p>Ordu: Badal</p> <p>Giresun: Badal/Melikman</p>
		<p>VI. Grup</p> <p>Amasya: Badal/bedel</p>

		Tokat: Badal/Bedel/Eyakçak Sivas: Badal/Ayahçah/Sekme/İnecek Malatya: Ayahçah
		VII. Grup Konya: Badal/Seki/İnecek/Dayaklık/Dağan/ Dağancık Adana: Badal/Seki/Sekmen Hatay: Ayakçalık Kahramanmaraş: Bastambak/İnecek Gaziantep: dereç
		VIII. Grup Ankara: Basak/Seki Nevşehir: Sekmen Niğde: İşmek Kayseri: Sekme
		IX. Grup İçel: Basınçak/Süllüm

Tablo, Leyla Karahan (1992) esas alınarak hazırlanmıştır.

Kısaltmalar

EAT: Eski Anadolu Türkçesi.

EDAL: An Etymological Dictionary of Altaic Languages.

TDDS: Türkmen Diliniñ Düşündirişli Sözlüğü.

Kaynaklar

- Akar, A. (2021). *Ural-Altay dil ailesi ve Altay dil ailesi kuramları*. Kökler Yay Çeken Kavimlerin Şafağı Dil, Arkeoloji, Tarih, Antropoloji ve Etnografya Işığında Altay Halklarının Kökeni. Cilt I. (ed.: Sergen Çirkin). İstanbul: Ötüken Neşriyat, s. 43-61.
- Akca, H. (2009). *Ankara ili ağızları (inceleme-metinler-dizin)*. [Yayımlanmış Doktora Tezi]. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akdoğan, Y. (1999). *Azerbaycan Türkçesi'nden Türkiye Türkçesi'ne büyük sözlük*. İstanbul: Beşir Yayınları.
- Altaylı, S. (2018). *Azerbaycan Türkçesi sözlüğü 1. Cilt (A-K)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Al-Turk, G. (2006). *Et tuhfetü'z zekiyye fi lugati't Türkiyye üzerine bir dil incelemesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Alyılmaz, C. (2003). *Bugut yazıtı ve anıt mezar külliyesi üzerine*. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (13), 11-21.
- Arat, R. R. (2018). *Kutadgu bilig*. İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.
- Argunşah, M. & Güner G. (2015). *Codex cumanicus*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Arıkoğlu, E. (2005). *Örnekli Hakasça-Türkçe sözlük*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ata, A. (2019). *İlk Kur'an tercümesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B. (1970). *Abuşka lugatı veya Çağatay sözlüğü*. Ayyıldız Matbaası A.Ş.
- Avcı, M. C. (2019). *Dünyanın ilk anıtsal inanç merkezi: Göbekli Tepe*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bader, A. E. (2020). Mısır'da piramitlerden mezar evlere. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(2), 581-610.
- Bayram, B. (2019). *Çuvaş Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Berdak, Y. (1993). *Türkçe-Özbekçe ve Özbekçe-Türkçe sözlük*. Özbekistan.
- Beyitoğlu, Yahya Kemal (2021). *Karışık dilli eserlerin söz varlığı*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Boeschoten, H. A. (2022). *Dictionary of early middle Turkic*, by with the Editorial Assistance of J. O'Kane. Leiden-Boston: Brill.
- Ceylan, E. (1997). *Çuvaşça çok zamanlı ses bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ciğa, Ö. (2013). *Süheyl ü nev-bahâr (metin-aktarma, art zamanlı anlam değişimleri, dizin)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Clauson, G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford.
- Çankaya, S. (2014). *Kırgız sözlüğü Kırgızca-Türkçe*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Derleme Sözlüğü I-VI* (2019). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doerfer, G. (1967). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*, Band III. Wiesbaden: Franz Steiner
- Ercilasun, A. B. & Akkoyunlu, Z. (2018). *Dîvânu Lugâti't-Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2015). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi*. (16. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Eren, H. (2020). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*. (haz.: Şükrü Haluk Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ersoy, F. (2021). Altay dilleri açısından Moğolca. *Kökler Yay Çeken Kavimlerin Şafağı Dil, Arkeoloji, Tarih, Antropoloji ve Etnografya Işığında Altay Halklarının Kökeni*. Cilt I. (ed.: Sergen Çirkin). Ötüken Neşriyat. s. 133-164.
- Ganiyev, F., Ahmet'yanov, R. & Açıkgöz, H. (1997). *Tatarca Türkçe sözlük*. İstanbul: İnsan Yayınevi.

- Gök, M. (2018). *Osmaniye ili ağızları ve söz varlığı (inceleme-metinler-sözlük)*. [Yayımlanmış Doktora Tezi]. Kayseri: Erciyes Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güner, G. (2020). *Kıpçak Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Güngör, H. (2017). *Tunceli ili ağızları*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Haşimi, A. (2016). *Kırıkkale ili ağızları*. [Yayımlanmış Doktora Tezi]. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaağaç, G. (2013). *Anlam (anlam bilimi ve iletişim)*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karahan, L. (1992). *Anadolu ağızlarının sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaya, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk giriş, metin ve dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kenesbayoğlu, K. (Bşk). (1984). (çev: Yüce, N. Oraltay, H. Pınar, S.) *Kazak Türkçesi sözlüğü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Koç, A. (2021). *Iğdır ili ağızları (inceleme-metin-sözlük)*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kök, A. (2004). *Karahanlı Türkçesi satır-arası Kur'an tercümesi (TIEM 73 1v-235v/2) giriş-inceleme-metin-dizin*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lessing, F. (2017). *Moğolca-Türkçe sözlük*. 2. Baskı. (çev.: Günay Karaağaç). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mutlu, H. K. (2008). *Balıkesir ili ağızları (inceleme-metinler-sözlük)*. [Yayımlanmış Doktora Tezi] Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nadalyadev V. M., Nasilov, D. N., Tenişev, E. R. & A. M. Şçerbak. (1969). *Drevnetyurkskiy slovar*. Leningrad: Nauka.
- Naskali, E. G., Butanayev, V., İsina, A., Şahin, E., Şahin, L. & Koç, A. (2007). *Hakasça-Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Naskali, E. G. & Duranlı, M. (2019). *Altayca-Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Necip, E. N. (2013). *Yeni Uygur Türkçesi sözlüğü*. (çev: İklil Kurban). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Norman, J. (2013). *A comprehensive Manchu-English dictionary*. Cambridge, London: Harvard University Asia Centre.
- Özşahin, M. (2017). *Başkurt Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Paasonen, H. (1950). *Çuvaş sözlüğü*. İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.
- Pekacar, Ç. (2011). *Kumuk Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Roux, J. P. (2014). *Orta Asya tarih ve uygarlık*. İstanbul: Kabcı Yayıncılık.
- Sağol, G. (1993). *Harezmi Türkçesi: satır arası Kur'an tercümesi. giriş-metin-sözlük (2 cilt)*. [Yayımlanmış Doktora Tezi]. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

- Sertkaya, O. F. (2022). *Bugut yazıtı hakkında. Türk Kültürü*, 15(2), 43-54.
- Sertkaya, O. F. (2004). "Göktürk yazıtlarında Hintçe unsurlar". *Zeynep Korkmaz Armağanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 366-380.
- Shimin, G., Klimkeit H. J. & Laut, J. P. (1998), *Eine buddhistische Apokalypse, Die Höllenskapitel (20-25) und die Schlußkapitel (26-27) der Hami- Handschriften der alttürkischen Maitrisimit. Unter Einbeziehung von Manuskriptteilen des Textes aus Sängim und Murtuk*, Westduetcher Verlag. Wiesbaden.
- Starostin, S. A., Dybo V. A. & Mudrak, A. O. (2003). *An etymological dictionary of Altaic languages*, 3 Volumes. Leiden. Brill.
- Sümer, N. (2018). Mitolojik ve dinsel bir yükseliş simgesi olarak merdiven motifi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 18(1), 257-269.
- Şçerbak, A. (2019). *Eski dönem Türk Moğol ilişkileri*. (çev.: Rysbek Alimov). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tavkul, U. (2020). *Karaçay-Malkar Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDOS I-II: (2016). *Türkmen diliniň düşündirişli sözlügi I-II*. Türkmenistanın Ilımlar Akademiyası Magtımğulı Adındaki Dil ve Edebiyat Institutı.
- Tietze, A. (2019). *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lügatî Yedinci Cilt*. (ed.: Emine Yılmaz, Nurettin Demir). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Timurtaş, F. K. (1972). *Yunus Emre divanı*. Tercüman 1001 Temel Eser.
- Türkçe Sözlük* (2011). (11. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uygun, M. (2019). *Çağatay Türkçesiyle yazılmış Kâbûs-nâme tercümesi (inceleme-transkripsiyonlu metin-dizin-ekler dizini)*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi] Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uygur, C. V. (2019). *Karakalpak Türkçesi sözlüğü (Karakalpakça-Türkçe sözlük)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünlü, S. (2004). *Karahanlı Türkçesi satır arası Kur'an tercümesi TIEM 73, giriş-metin-inceleme-analitik dizin*. [Yayımlanmış Doktora Tezi]. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Vasiliev, Y. (1995). *Türkçe-Sahaca (Yakutça) sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Vovin, A. (2019). Groping in the dark: the first attempt to interpret the Bugut Brāhmī inscription. *Journal Asiatique*, 307(1), 121-134.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen, (Altuigurisch – Deutsch – Türkisch) / Eski Uygurcanın el sözlüğü, (Eski Uygurca – Almanca – Türkçe)*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen.

E-Kaynaklar

http://courses.washington.edu/otap/archive/data/arch_txt/texts/a_necati1.html Erişim tarihi: 12.12.2022.

<https://www.tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2019/12/Kaygusuz-Abd%C3%A2K%C3%BCliyat%C4%B1-WEB.pdf> Erişim tarihi: 12.12.2022.

<https://sanskritdictionary.com> Erişim tarihi: 11.12. 2022.

<http://ekitap.yek.gov.tr/> Erişim tarihi: 12.12.2022.

<https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 12.12.2022.

<https://nogai.blogspot.com/2008/06/szlk.html> Erişim tarihi: 23.12.2022.

<https://pauctle.com/kztr> Erişim tarihi: 15.06. 2023.

Extended Abstract

The staircase, which is used in daily work today and defined in the Turkish Dictionary as a series of steps for ascending or descending from a place, has been an important element for both world and Turkish culture in historical periods, not only as a tool but also with the symbols and images it contains. As it is known, one of the first tools used by the first people was the ladder. Therefore, the ladder has been an important tool for all humanity. In this study, the words used in the meaning of ladder in Old Uyghur Turkish, Karakhanid Turkish, Kipchak Turkish, Chagatai Turkish, Old Anatolian Turkish, and Ottoman Turkish, starting from Altaic languages, will be determined. As a result of the data obtained, it will be determined from which nation the Turks initially learned this tool, and if the word is borrowed, its relationship with the language from which it was taken will be briefly mentioned. In *Dîvânu Lügâti't-Türk* and *Kutadgu Bilig*, the Proto-Altyacian *báku* (~ -a) is formed as a pole or pillar. However, *baga appears with different meanings in various Altaic languages. For example, Proto-Tungusic *baksa means 'prop, central pole'; Proto-Mongolian *bagana means 'central pole'; Proto-Turkic *bakna (~ -g-) means 'rung of a ladder, step of a staircase'; Proto-Korean *pò. means 'beam, cross-beam'.

In *Altun Yaruk* and *Kutadgu Bilig*, the word used for stairs is 'şatu'. This word has passed into Turkish from Sanskrit. The Sanskrit word *setu* has passed into Turkish as *şatu* and has changed meaning. In addition, some words meaning stairs, which were passed into Turkish from Chinese, did not survive in the language. In addition, the word used in the First Qur'an translations in the Karakhanid Turkic period for stairs is *üzeñü*. *Üzenği* is actually 'six flat iron rings hanging on both sides of the saddle and stepped on while riding the animal'. Today, in the Turkmen dialect and Karakalpaks, the word continues to mean 'ladder'.

In Kipchak Turkish, one of the historical Turkic written languages, the word used for stairs is *Agingiç* ~ *Aginguç*. There are also *anğiç*, *ançık* forms of this word. The following words were used in the Turkish dialects that are considered to be the continuation of Kipchak Turkish: Tatar Turkic: *baskıç*; Bashkir Turkic: *başkııs/boldor/ ilengě / küterme*; Karachay-Malkar: *bashıç*; Kazakh Turkic: *Satı/ basğış, baspaldaq/ Tepkişek*; Kyrgyz Turkic: *baskıç /tepkiç*; Nogay Turkic: *Şapraş*. In Chagatai Turkish, another Historical Turkic written language, we see the use of the word *şatu*, which is attested in *Altun Yaruk* and *Kutadgu Bilig*. In New Uyghur Turkish, which is considered a continuation of Chagatai Turkish: *Baskuc / shota /pelempey*; in Uzbek Turkish, words such as *zina / zinapoya* are used. In the Oghuz group Turkic dialects, words such as *Dereke / nerdübân-mir'râc /sülem* were initially used. In today's Oghuz group Turkic dialects, the words used are as follows: Turkish: *ladder / basak*; Turkmen Turkish: *basganchak /merdiwan*; Azerbaijani Turkish: *nərdivən pilləkən*. In addition, the words used in other Turkic dialects are as follows: Chuvash Turkic: *Kartlaşka /pusma/ Chikmek*;

Khakas Turkic: pashıs; Altai Turkic: baskış, tekpiş tepkiş; Yakut Turkic: Kirilies. Karakalpak Turkish: Basqış / Zäŋgi

The words used in Anatolian dialects are as follows: Eastern Group Dialects: Group I: Muş: Terence, Bitlis: Terence Diyarbakır: gezemek /kezeme, Şanlıurfa: Dereç; Group II: Erzurum: Bedel, Erzincan: Seki; Group IV: Elâzığ: Ayahçah/Eyakçak

Northeast Group Dialects: Group I. Trabzon: meremen/çapı

Western Group Dialects: Group I: Afyon: kanat, Antalya: daymak, Aydın: Basımbaç, Burdur: Savran, Çanakkale: Basak/badal/pasak/sürtübeç, Denizli: ayaklı/ kanat, Eskişehir: basak, Isparta: Badal, İzmir: Baskıç/Sekmen, Kütahya: Ayakcıl, Manisa: basak/ayakman, Muğla: aşamak; Group II Sakarya: basak; Group III: Bolu: basak, Zonguldak: Basak/pasak/ bartman, Kastamonu: badal/pasak/ hosak; Group IV: Ankara (Ayaş): Basak; Group V: Sinop: Basak/Badal, Samsun: Basak/badal, Ordu: Badal Giresun: Badal/melikman; Group VI: Amasya: Badal/bedel, Tokat: Badal/Bedel, Sivas: Badal/Ayahçah/sekme/inecik Malatya: Ayahçah; Group VII: Konya: Badal/seki/inecek/dayaklık/dağın/dağancık, Adana: Badal/seki/sekmen, Hatay: ayakçalık, Kahramanmaraş: Bastambak/inecek, Gaziantep: dereç; Group VIII: Ankara: Basak/Seki, Nevşehir: Sekmen, Niğde: İşmek, Kayseri: Sekme; Group IX: İçel: basınçak/süllüm.

When all these data are evaluated, it is seen that the Turks first used the word *bakna for ladder and then used different words as a result of interaction with various cultures. In addition, it was determined that different words were used in different regions within the historical Turkish written languages. In some of the dialects that are considered to be the continuation of these dialects today, words of Turkish origin are used predominantly, while in others, words from foreign languages are used. While the word ladder is used in Standard Turkish, the most frequently used words in dialects are basak and badal. In contemporary Turkish dialects, the most frequently used word is baskıç with various phonetic changes.

